

A KÖZÉPANGOL *AND*

FODOR ALEXANDRA

1. Bevezetés

“*if she sey so hirself, than woll I beleve hit*” ‘ha ő maga ilyet mond, akkor én elhiszem azt’ (CMMALORY), “*and we have nede, we woll sende to you for succour*” ‘ha szükséges, akkor majd küldünk értetek segítségért’ (CMMALORY) – ezt a két mondatot két különböző kötőszó vezeti be. Látszólag két különböző funkciót is töltenek be: míg az első egy alárendelő, a második egy mellérendelő mondatnak tűnhet – a kötőszók szokásos használatát feltételezve. A mondatok, ezzel szemben, azonos típusba tartoznak: mindkettő feltételes mondat. Az egyedüli különbség az alárendelő kötőszóban rejlik: *if* és *and* (eredeti jelentésükben ‘ha’ és ‘és’, itt viszont mindkettő ‘ha’).

Kutatásomban megvizsgálom a középanyol (ME) prózai szövegekben azt a jelenséget, amikor az *and* ‘*if*’ szerepet tölt be, vagyis alárendelő kötőszóként jelenik meg. Legfőbb célom ezzel az, hogy bebizonyítsam: *and*, mint alárendelő kötőszó egyáltalán nem volt ritka jelenség, és éppen ezért nem is szabad megfélekednünk róla, amikor a feltételes mellékmondatokat vizsgáljuk az időszakban. A célom eléréséhez, hogy minél pontosabb eredményeket kapjak, a periódust tovább osztottam “részperiódusokra”: ME1, ME2, ME3 és ME4 néven – a Helsinki Corpusszal megegyezően. Az *and* mellett az *if*-es mondatokat is megvizsgálom és összevetem a kapott eredményeket. A vizsgálat során megpróbálom behatárolni azt a területet, valamint részperiódust, amikor az *and*-feltételes mondatok a legnagyobb arányban fordultak elő a prózai szövegekben.

A kutatásom fő eszközei a Penn-Helsinki Corpus és a Linguistic Atlas of Late Medieval English (LALME).

2. Korábbi kutatások

Óangol szótárak (Sweet 1963; Clark Hall 1898, 1962; Bosworth–Toller 1955) az *and*-et csak mellérendelő kötőszó használatában említik; ez azt sugallja, hogy az óangolban az *and* nem volt ismeretes alárendelő kötőszóként. Mindazonáltal felfedezhető egy kombináció, a *gelīce and...*, amely a ‘like as if’ (= mintha) jelentéssel bírt – ezt már egyfajta előretételezésnek is vehetjük a későbbi alárendelő kötőszó szerepére. A *Dictionary of Old English*

(DOE) CD-ROM változata ennek egy variációját jegyzi: *gelic...and*, szintén ‘as if’ (=mintha) jelentésben, mint például:

Or 2 8.52.2: *him Gallie wæron æfterfylgende oþ hie ealle þærbinnan wæron: gelice & mon mæd mawe, hie wæron þa burg hergende & sleande buton ælcra ware.*

‘Galliusék addig üldözték őt, amíg mind be nem jutottak: ahogyan az ember a rétet kaszálja, úgy rombolták le a várost és gyilkoltak le mindenkit a városon kívül is.’

Az óangol szótárakkal ellentétben a *Middle English Dictionary* (közéangol szótár) már megemlíti az *and*-et az egyéb lehetséges írásmódjaival együtt mint feltételes mondatokban alárendelő kötőszó. Az előfordulási aránya azonban nem volt túl magas. Végül, de nem utolsó sorban az *Oxford English Dictionary* is foglalkozik az *and*-del mind a mellé-, mind az alárendelő szerepében. Az alárendelő használata feltehetőleg germán eredetű, egészen pontosan az ó-skandináv *enda*-ra vezethető vissza. Ami pedig a jelentését illeti, a szótár a következőket sorolja föl:

1. a. ha (if); ‘feltéve, hogy/ha’;
b. az *if* jelentéserősítő szerepben állhat rögtön az *and* után: ‘and if,’ ‘an’ if’;
2. megengedő: ‘még akkor is, ha’;
- † 3. ‘mintha’ (Régies).
- † 4. *függő kérdésben.*: ‘ha, vajon’ (Régies, dialektusban előforduló).

A szótárak mellett néhány tanulmánnyal is találkozhatunk, melyek foglalkoznak az *and* ‘if’ jelentésével is; az *and* mintegy az *if* lehetséges variációjaként szerepel. Mitchell (1985:§3668.) említi meg először az *and*-et, mint az *if* helyett használt feltételes mondatokat bevezető kötőszót. Ám Mitchell az *and* legelső előfordulási időpontját az 1250-es évek környékére keltezi. Fischer (1992: 348) az összes lehetséges közéangol feltételes kötőszó bemutatása után utal az *and* későbbi csatlakozására ehhez a listához, a mellérendelő kötőszóból továbbfejlődve. A korai modern angol periódusát vizsgálva Rissanen (1999: 281) rámutatott az *and* (vagy *an*) feltételes használatának fokozatos elterjedésére a közéangolban és lehetséges hanyatlására a korai modern angolban. Egy általa bemutatott példa:

He shall go without his and [=even if] he were my brother.
([HC] Udall I.ii)

‘Nélküle kell elmennie még akkor is, ha az én bátyám.’

Curme (1931: 318-323) szintén említést tesz az *and*-ről ‘if’ jelentésében korábbi angolban és még néhány dialektusban a mai angolban (sajnos nem ad pontos magyarázatot arra, hogy mit ért egészen pontosan „korábbi angol” alatt).

An (=if) I could climb and lay my hand upon it, Then were I wealthier than a leash of kings. (Tennyson, Gareth and Lynette, 1.50)

‘Ha megmászhatom és rátehetem a kezem, akkor még a király csoportjánál is gazdagabb leszek.’

An (=if) you do that, we’re lost.

‘Ha azt megteszed, elveszünk.’

Klemola és Filppula (1992:310) mind a közép-, mind a korai modern angolban vizsgálta az *and* előfordulását feltételes mondatokban. Ők viszont csak azokat a szintaktikai konstrukciókat tárgyalták, amelyekben nem szerepelt ragozott ige, mint például a következő mondatban:

What is the Cat, a deuill? Then remember the prouerbe, aske his fellow if he be a theefe. All the matter reseth vpon the testiminy of deuils, and they not put to their oath. (Witches and Witchcraftes, 15, 1593).

‘Mi a Macska? Az ördög? Akkor ne feledd a mondást: tudd meg az emberétől, hogy egy gazember-e. Minden lényeges az ördög vallomásában rejlik, amennyiben nem tartják magukat esküjükhöz.’

Végül, de nem utolsósorban, Culpeper és Kytö (2000) is osztotta Rissanen véleményét (l. fentebb) amennyiben az *and*-feltételes mondatok száma először lecsökkent, majd használatuk folyamatosan halványodott a korai modern angol időszakában, míg teljesen eltűntek. Ennek az oka valószínűleg az lehet, hogy az *and* használata korlátozódott a mellérendelő

mondatokra. Így tehát a középanyol periódusa után mind az alárendelő, mind pedig a mellérendelő kötőszavak használata egyre inkább körülhatárolódott, korlátozódott: az *and* kötőszó egyre kevesebb helyen fordult elő alárendelő kötőszóként, egészen addig, amíg gyakorlatilag teljesen eltűnt.

3. *And* ‘if’ a Penn-Helsinki Corpus¹ fényében

3.1. Áttekintés

Mielőtt az átfogó elemzést megkezdtem volna, előbb megvizsgáltam, hogy a Penn-Helsinki Corpusban lévő összesen 55 szövegben egyáltalán előfordulnak-e feltételes mondatok. Amennyiben igen, úgy a következő kérdésekre kerestem a választ: (a) mennyi feltételes mondat van összesen, (b) ezekből mennyit vezet be az *if* kötőszó (vagy pedig valamelyik változata), és (c) hány feltételes mondatot vezet be az *and* (vagy pedig valamelyik változata)?

Ebből a vizsgálatból az derült ki, hogy az *and* mint feltételes mondatokat bevezető alárendelő kötőszó összesen 23 szövegben fordult elő az *if*-es mondatok mellett. Volt egy olyan szöveg is, ahol meglepő módon csak *and*-del bevezetett feltételes mondat (egyetlen egy) fordult elő, egy másik szövegben pedig az *and* és az *if* kombinációja szerepelt (vö. 2. OED C. 1. b.), lásd (5).

A Penn-Helsinki Corpus összesen 100 *and* feltételes mondatot tartalmaz. A következőkben szeretnék néhány reprezentatív példát felsorolni a korpusz mindegyik részperiódusából:

ME1: (1) **and** he walde gan to scrifte and bi-reusien ha and forleten ha a mare, þet crist almihti nule milcie for his muchele mildheortnesse...

‘ha elmegy gyónni és megbánja bűneit, és mindörökre felhagy velük, a mindenható Krisztus könyörületességéből megbocsájt neki’
(CMLAMBX1)

ME2: (2) **and** ye doþ þet ure lord hoot, so ye ofserueþ þane peni, þet is heueriche blisce

‘ha megteszed mindazt, amit az urad kíván, kiérdemled a pennyt, ami mennyei boldogság’
(CMKENTSE)

¹ A Penn-Helsinki Corpus a Helsinki Corpus középanyol részének egy továbbfejlesztett formája. Az elemzéssel és egyéb leírással kapcsolatban javasolt a következő oldal meglátogatása: <http://www.ling.upenn.edu/hist-corpora/>.

ME3: (3) **and** þou haddest God, þen schuldest þou lacke synne
 ‘ha Isten veled van, nem leszel bűnös.’
 (CMCLOUD)

ME4: (4) **And** ye have nede, sende for us
 ‘ha szükséges, küldj értünk’
 (CMMALORY)

(5) But **and yf** he wolde haue comen hyther he myght haue ben here
 ‘de ha idejött volna, akkor itt lehetett volna’
 (CMREYNAR)

Mivel a korpuszban szereplő szövegek nem teljes szövegek, hanem csak részletek azokból, ezért a szöveg hosszúságára a szövegben előforduló szavak száma utalhat. Így a következő táblázatban a szubperiódusokra valamint az egyes középangol dialektusokra lebontva az elemzett szövegben előforduló szavak száma szerepel.

	ME1	ME2	ME3	ME4	Összesen
<i>Kenti</i>	4316	51.914	–	–	56.230
<i>Északi</i>	–	–	18.470	11.070	29.540
<i>Déli</i>	–	–	104.179	43.834	148.013
<i>Kelet-Midlandi</i>	130.804	45.035	207.831	178.972	562.642
<i>Nyugat-Midlandi</i>	116.802	–	81.092	162.152	360.046
Összesen	251.922	96.949	411.572	396.028	1.156.471

1. táblázat

3.2 Diatopikus és diachronikus variációk

A következőkben minden olyan szöveget számításba veszek, amelyekben mind az *and*, mind pedig az *if* szerepelt mint feltételes alárendelő kötőszó. Az elemzéseket diatopikus és diakronikus csoportosításokban is elvégzem, ezzel is minden apró részletre kitérve. Mivel a Penn-Helsinki Corpus által feldolgozott anyag – mind az egyes részperiódusokban, mind a dialektusokban – lényegesen kevesebb, mint például a Helsinki Corpusban, így esetleg meglepő eredményekkel találkozhatunk. Az elemzés három fő részre irányul: az első részben az *if*-fel bevezetett mellékmondatokat, a

második részben az *and*-feltételes mondatokat vizsgálom, majd a harmadik pontban összevetem a két kapott eredményt, valamint az egyes példák dialektikus megoszlását.

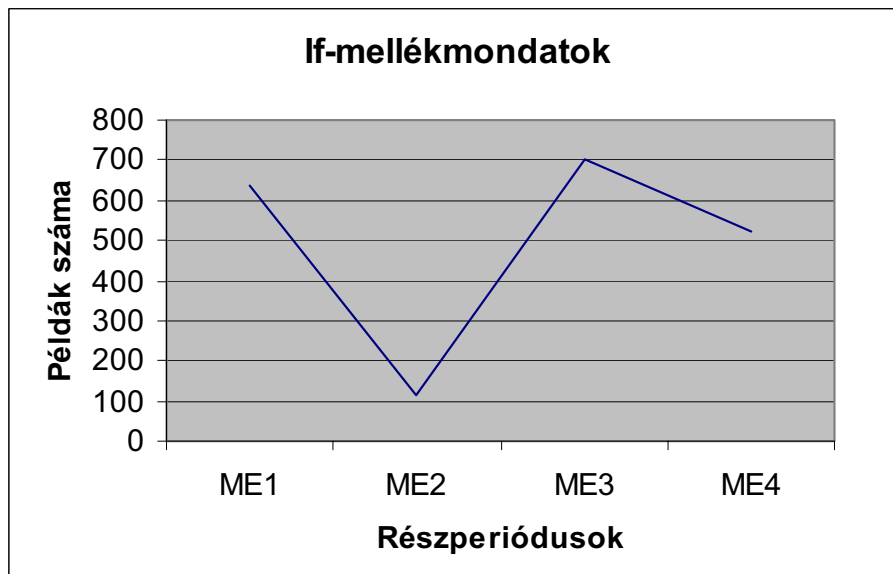
3.2.1. *If*

Az *if* kötőszót és összes írásbeli változatát (*ife, iffe, hif, zif(e), zive, zihf, zief, yif(fe), gif(e), giffe, gief, þif, þiif, ef, zef(fe), zeve, zeif, zhef, yef(fe), yhef, gef, zuf*)² megvizsgáltam az adott szövegekben. A 2-es táblázat, minden olyan szöveget tartalmaz, melyek az *and*-ot és az *if*-et is magukban foglalták, mint alárendelő kötőszó. A ME1 és ME2 részperiódus között felfedezhető hirtelen csökkenés a Corpus meglehetősen kis számú feldolgozott szövegének tudható be ME2-ben. Egy jelentős emelkedésnek köszönhetően ME3-ban éri el csúcspontját az *if* által bevezetett feltételes mondatok száma. Egy ismételt csökkenés figyelhető meg a ME4-ben.

² Az írásbeli különbségek az MED online verziójából származnak.

<i>Periódus / Dialektus</i>	<i>ME1</i>	<i>ME2</i>	<i>ME3</i>	<i>ME4</i>
<i>Kenti</i>	Ø	CMKENTSE: 11 CMAYENBI: 93	Ø	Ø
<i>Kelet- midlandi</i>	CMORM: 1 CMPETERB: 5 CMTRINIT: 90 CMVICES: 107	CMEARLPS: 13	CMASTRO: 4 CMBOETH: 3 CMCLOUD: 9 CMCTMELI: 58 CMCTPARS: 78 CMEQUATO: 7 CMMANDEV: 89 CMNTEST: 33 CMOTEST: 6 CMWYCSE: 132	CMAERL4: 32 CMCAPCHR: 20 CMCAPSER: 1 CMHILTON: 18 CMINNOCE: 0 CMJULNOR: 3 CMKEMPE: 7 CMMANDEV: 110 CMREYNAR: 0 CMREYNES: 26 CMVICES4: 16
<i>Nyugat- midlandi</i>	CMANCRIW: 209 CMLAMBX1: 126 CMHALI: 20 CMJULIA: 20 CMKATHE: 23 CMMARGA: 23 CMSAWLES: 12	Ø	CMBRUT3: 37 CMEDVERN: 49	CMMALORY: 25 CMMIRK: 5 CMSIEGE: 1
<i>Déli</i>	Ø	Ø	CMAERL3: 33 CMHORSES: 35 CMPOLYCH: 22 CMPURVEY: 55	CMGREGOR: 1 CMROYAL: 1
<i>Északi</i>	Ø	Ø	CMBENRUL: 50	CMROLLEP: 113 CMROLLTR: 52 CMGAYTRY: 13 CMTHORN: 15 CMEDTHOR: 60
<i>Összes</i>	635	117	700	519

2. táblázat: *if*

1. ábra

3.2.2. *And*

Mitchell megállapításával (vö. 1.2. rész) ellentétben a ME1-ben található egy feltételes mellékmondat, ahol az *and* legelőször szerepel alárendelő kötőszóként: *The Lambeth Homilies*-ban (nyugat-midlandi dialektus). Ez az előfordulási arány megmarad a ME2-ben is; az egyetlen példa itt, az előzővel ellentétben, a kenti dialektusból való. Hirtelen növekedés figyelhető meg a ME3-ban, a maga 22 előfordulásával az összesen nyolc szövegrészletben. A ME4-ban a növekedés még jelentősebb lesz: itt az *and*-mellékmondatok száma 76 *and*, mely 13 szöveg között oszlik meg. Így tehát megfigyelhető, hogy az *and*-mondatok a csúcspontjukat a ME4 periódusban érték el; ekkor a legtöbb *and*-példa a nyugat-midlandi dialektusban figyelhető meg: összesen 79%-ot tesz ki ME4-ben az összes *and*-mondat közül.

<i>Periódus / Dialektus</i>	<i>ME1</i>	<i>ME2</i>	<i>ME3</i>	<i>ME4</i>
<i>Kenti</i>	Ø	CMKENTSE:1	Ø	Ø
<i>Kelet- midlandi</i>	Ø	Ø	CMCLOUD: 11 CMWYCSE: 1 CMMANDEV:1	CMAERL4: 1 CMCAPCHR: 1 CMINNOCE: 1 CMJULNOR: 1 CMKEMPE: 4 CMREYNAR: 3 CMVICES4: 1
<i>Nyugat- midlandi</i>	CMLAMBX1:1	Ø	CMBRUT3: 1 CMEDVERN: 3	CMMALORY:50 CMMIRK: 7 CMSIEGE: 3
<i>Déli</i>	Ø	Ø	CMAERL3: 2 CMHORSES: 2 CMPOLYCH: 1	CMGREGOR: 1 CMROYAL: 2
<i>Északi</i>	Ø	Ø	Ø	CMROLLEP: 1
<i>Összes</i>	1	1	22	76

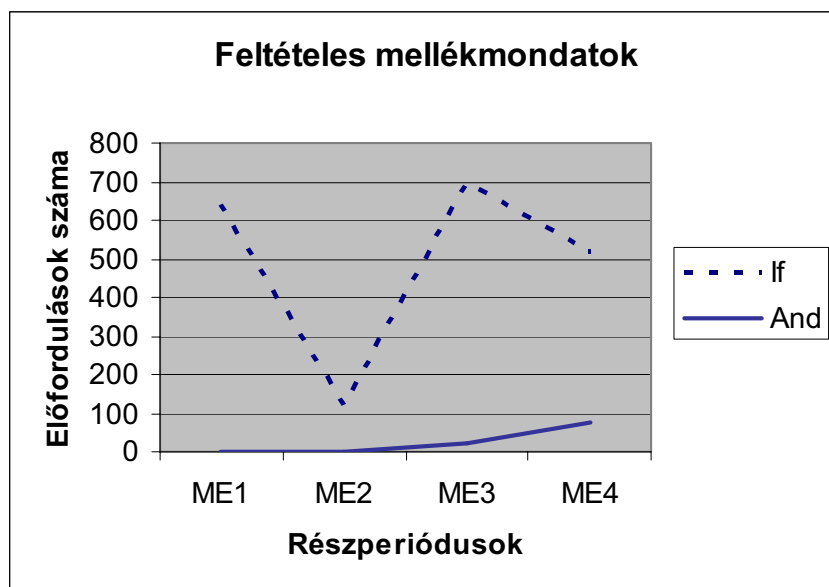
3. táblázat: *and*

2. ábra

3.2.3. A kétféle feltételes mondat összehasonlítása

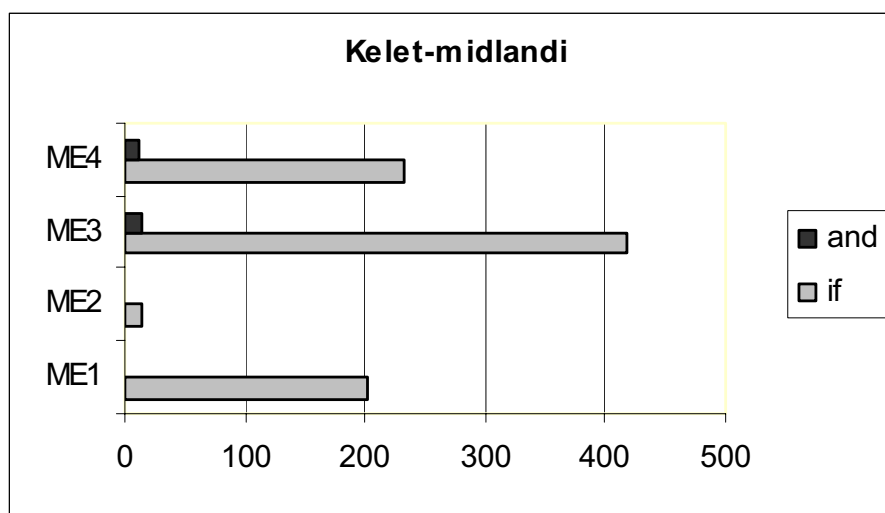
A. A következő ábra egyértelműen bemutatja a kétfajta feltételes mondat helyzetét: nem meglepő módon általánosan megállapítható, hogy az *if* által bevezetett mondatok vannak többségben. A ME2-ben az *if*-es mondatok száma drasztikusan csökkenő és ezáltal közelítő tendenciát mutat az *and*-del bevezetett mondatok irányába; ez feltételezhetően a periódusban rendelkezésre álló feltételes mondatok kis számának tudható be. A ME3 felé jelentős növekedés észlelhető mindkét esetben; ez a növekedés leginkább az *if*-es mondatokban a legszembetűnőbb. Ezzel szemben a ME4-ben egy hirtelen csökkenés figyelhető meg az *if*-es mondatok számában, míg jelentős növekedést mutat az *and*-mondatok száma. Úgy tűnik, mintha a két vonal kezdene közelíteni egymás felé; így tanácsos a kutatást tovább folytatni a korai modern angol periódusában is, hogy megfigyelhessük, vajon ez a közelítő tendencia tovább folytatódik és egy idő után a két vonal metszi-e majd egymást, vagy pedig, ahogy azt Rissanen is előrevetítette (l. fönt), ismét csökkenő tendenciát mutat-e az *and*-mellékmondatok száma, az *if*-es mondatoké pedig ismételen emelkedik-e. Ezekre a kérdésekre további kutatások adnak majd választ.

3. ábra

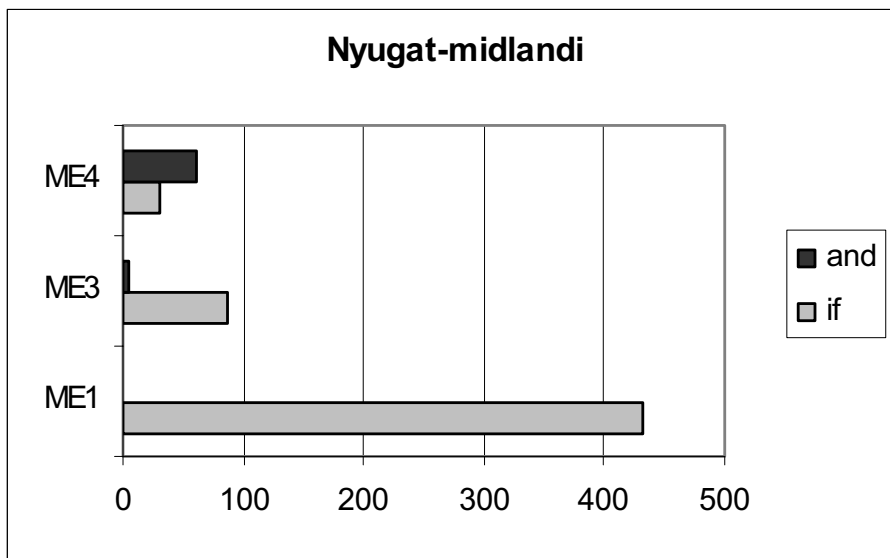
B. A kelet-midlandi dialektusban sem a ME1 sem pedig a ME2 részperiódusokban nem szerepelt *and*-feltételes mondat; *if*-fel bevezetett monda-

tokra már volt példa, igaz ME1-ből ME2-be hirtelen lecsökkent számban. Az *and*-mondatok száma elenyésző a ME3-ban, különösen összevetve az *if*-es mondatokkal. A ME4-ben a helyzet változatlan marad az *and*-mondatok számát illetően, míg az *if*-es mondatok tekintetében egy hirtelen esés mutatkozik: a példák száma körülbelül a felére csökken a ME3-hoz képest.

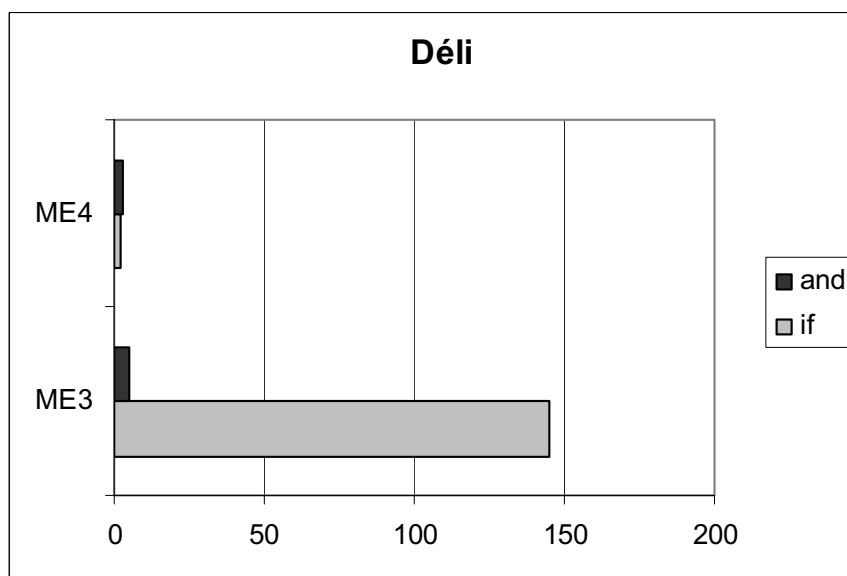
4. ábra

C. A nyugat-midlandi dialektusban az *and*-mellékmondatok száma ismételten meglehetősen alacsony ME3-ban. Ehhez képest pontosan az ellenkezője figyelhető meg ME4-ben: itt már nemcsak az előfordulások növekedése fontos a szempontunkból, hanem az is, hogy az *and*-mondatok száma meg is haladja az *if*-es mondatok számát – ami meglepő eredmény. Itt ismételten megjegyezném, hogy érdemes és hasznos volna megnézni a korai modern angolban a nyugat-midlandi dialektus prózai szövegeit, hogy vajon fenn tudja-e tartani „előnyét” az *and*-del bevezetett feltételes mondat vagy pedig nem.

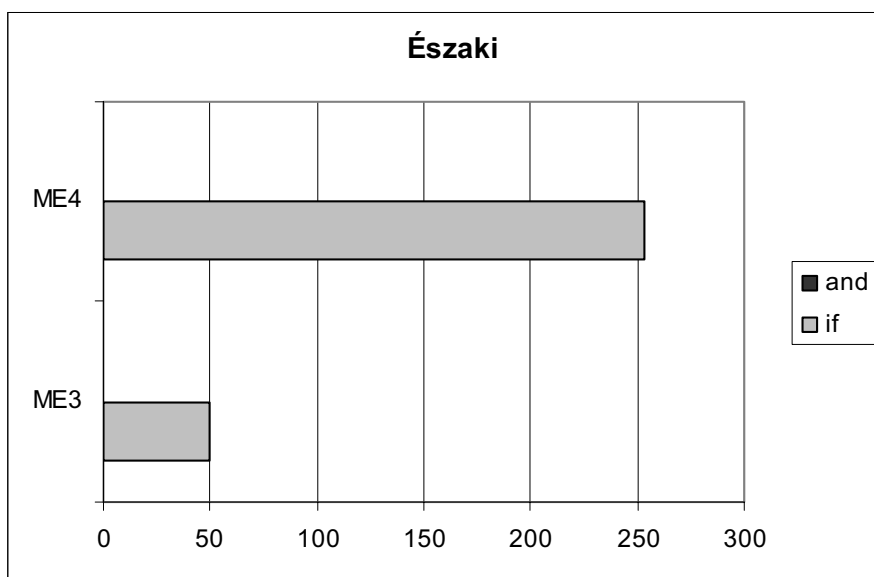
5. ábra

D. A déli dialektusban, meglepő módon egyikfajta feltételes mondat előfordulási aránya sem mondható jelentősnek a ME4-ban. Hasonló a helyzet az *and*-okat illetően a ME3-ban. Itt a feltételes mondatok többségét vagy az *if* vagy pedig annak valamelyik egyéb írásbeli megjelenítése vezette be.

6. ábra

E. Az északi dialektusban összesen csak egy feltételes mondat szerepelt, amit az *and* vezetett be ME4-ben. Az arány az *and*- és az *if*-mondatok között igen jelentős: 1: 253, ahogyan ezt a 7. ábra is mutatja.

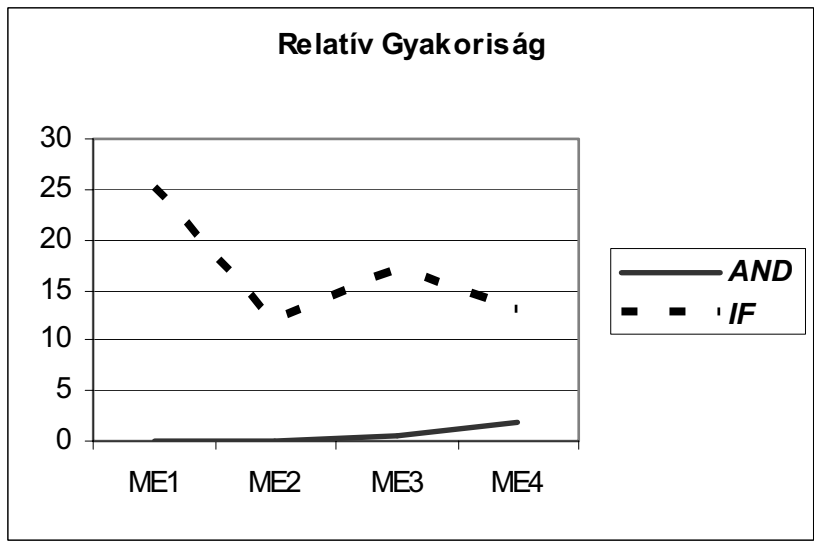
7. ábra

3.3. Relatív gyakoriság

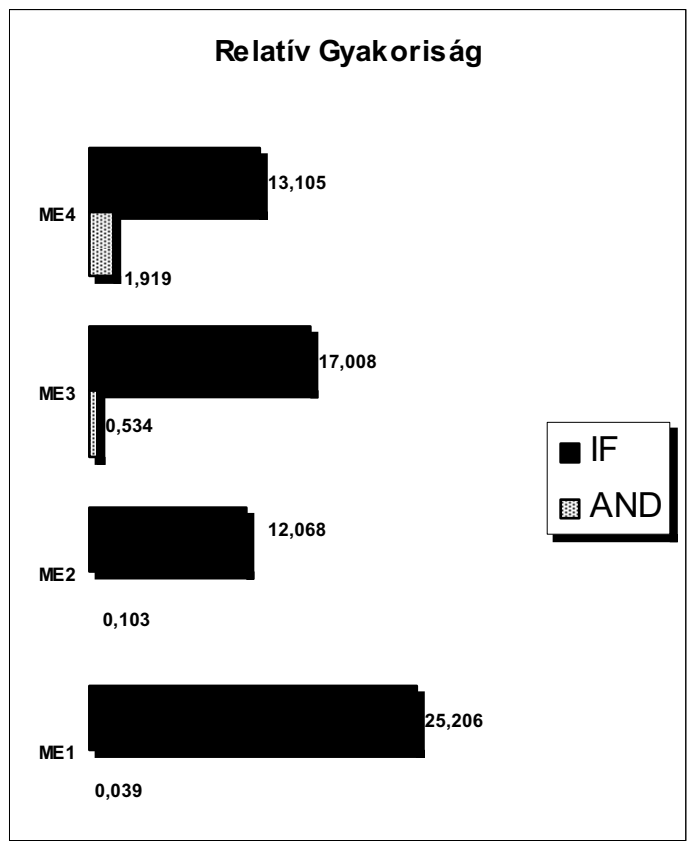
Az abszolút számok mellett érdemes megnézni a relatív számokat is, hiszen a szövegek száma, valamint feldolgozottsága eltér. A 4. táblázat mutatja a relatív gyakoriságot 10 000 szóra nézve. Az *and*-feltételes mondatok tekintetében a relatív gyakoriság nem éri el a 1/10 000-es értéket ME1-től ME3-ig; ME4-ben ezzel szemben már meghaladja ezt az értéket. A helyzet az *if*-es mondatok tekintetében teljesen más képet mutat: a ME1 5/10 000 szóhoz képest drámai csökkenés figyelhető meg ME2-ben. ME3-ban kis növekedés következik, majd ismét egy csökkenés, közelítve az ME2-ben megfigyelt értéket. A csúcspont itt ME1-ben észlelhető.

	ME1	ME2	ME3	ME4
<i>AND</i>	0,039	0,103	0,534	1,919
<i>IF</i>	25,206	12,068	17,008	13,105

4. táblázat

8. ábra

9. ábra

A 9. ábra nem mutat semmilyen meglepő vagy nem várt eredményt: nagyjából úgy néz ki, mint a 3. ábra. Az *and*-mondatok lassú, de biztos növekedést mutatnak a ME4 részperiódus felé, ahol e táblázat szerint is elérik csúcspontjukat. Az *if*-mondatok helyzete ezzel szemben más képet mutat: két töréspont is látható az ábrán. A ME2-ben a relatív gyakoriság a legalacsonyabb szinten látható, de ettől az eredménytől nem tér el sokban az ME4-ben kimutatott relatív gyakoriság sem. Ez az éles változás az egyes szubperiódusok között – ahogy már eddig is hangsúlyoztuk – a kevés feldolgozott szövegnek tudható be. A ME3-ban hirtelen növekedést láthatunk, majd a ME4-ben ismételt csökkenést; ezen ábra szerint is úgy tűnik, hogy a két vonal (*and* és *if*) közelít egymáshoz.

4. *And* ‘if’ a LALME tekintetében

Az elemzéssel ellentétben a LALME a középanyol periódusának csak későbbi éveit vizsgálja – így tehát a LALME eredményeit az én ME4-ből származó eredményeimmel lehetne összehasonlítani. Sajnos a LALME-ben nem szerepelnek pontos szám adatok arra vonatkozóan, hogy mennyi *and* szerepel az adott szövegekben, az adott dialektusokban. Ennek a hiányosságának a szerkesztők is tudatában vannak és ezt be is ismerik; véleményük szerint azonban az adatok értékelését nagyban megnehezítené az ilyen jellegű pontos számok megadása. Másrészt azt is bevallják, hogy sokkal időigényesebb lett volna az atlasz elkészítése, ha minden adatot pontosan közöltek volna. Így az atlaszban csak arányok szerepelnek, amiket zárójelek segítségével különböztetnek meg a térképeken. A domináns elem (tehát amiből valószínűleg a legtöbb példát találták) zárójel nélkül van feltüntetve a térképeken; ami a domináns elemhez képest annak csak 1/3-2/3 arányában fordult elő a vizsgált szövegekben, szimpla zárójelet használtak „(...)”; dupla zárójellel „((...))” pedig azokat az elemeket jelölték, amelyek a domináns elemhez képest 1/3 vagy annál kisebb arányban fordultak elő. A továbbiakban ezekre a csoportokra „1., 2., és 3-as típusként” szeretnék utalni.

A következőkben leírt megfigyelések az atlasz eredményein alapsznak. A hat dialektusba történt csoportosításom Mossé 1952-t követi:

- I. Kenti: nem szerepel feltételes *and*;
- II. Déli: Gloucestershire-ben két szöveg is volt, melyben feltételes mondatot találtak, de csak az egyikben szerepelt az *and* mint alárendelő kötőszó. Itt az *and* gyakorisága a 2-es típus.

- III. Dél/kelet-midlandi: csupán egy példa szerepelt Berkshire-ből, a dialektusokat elválasztó feltételezett vonal határán. Itt is az *and* gyakorisága 2-es típusú.
- IV. Kelet-midlandi: összesen három megyében szerepel olyan szöveg, melyben az *and* előfordul feltételes kötőszóként. (a) egy szöveg szerepel Warwickshire-ből; ebben a szövegben az *and* gyakorisága 2-es típusú. (b) négy szöveget találtak Norfolk-ban, ahol az *and* 'if' jelentésében fordult elő: mindegyik szövegben az *and* gyakorisága a 3-as típusba tartozik. Az egyik kéziratban az egyik variánsa, az & szintén előfordult. (c) Essex-ben egy szövegben találtak *and*-et, mely a 2-es típusba tartozik.
- V. Nyugat-midlandi: négy megyében találtak olyan kéziratokat, amelyekben előfordult a feltételes *and*; (a) egy szöveg Lancashire-ből való, ahol az *and* gyakorisága az 1-es típushoz (!) tartozik az *yf* mellett; (b) két kézirat származik Herefordshire-ből, ahol az *and* előfordult 'if' jelentésében. Közülük az egyikben mind az *and*, mind az egyik variánsa *an* bevezetett feltételes mondatokat; az *an* gyakorisága 1-es típus (!), míg az *and*-é csak 2-es típus. A másik szövegben csupán *and* fordult elő, itt a gyakorisága a 2-es típusba tartozik. Shropshire-ben mindössze egy szöveget találtak, ahol az *and* is szerepel 'if' jelentésben és a 2-es típusba tartozik. (d) Egy kéziratot találtak *and*-mondatokkal Staffordshire-ben. Itt az *and* gyakorisága a 3-as típusba sorolható.
- VI. Északi: nem szerepel feltételes *and*.

A LALME eredményei alapján a következőket lehet megfigyelni: nagyjából két dialektus között oszlanak meg az *and* mondatok: a nyugat-midlandi és a kelet-midlandi, még pontosabban Norfolk között. Ezek azonban látszólagos megállapítások. Ami számunkra is fontos lehet, az az, hogy két esetben is (egy a kelet-midlandi, egy pedig a nyugat-midlandi dialektusból) az *and/an* szerepelt a leggyakrabban az alárendelő mellékmondatok élén. A többi, azaz legtöbb esetben az *and* vagy pedig annak valamely írásbeli változatának előfordulási aránya a 2-es típusba sorolható.

Itt érdekes kérdések merülhetnek föl: Mi lehet az oka az ilyesfajta megoszlásnak, ami a nyugati és a norfolki példák között fedezhető fel? Ezek külön-külön alakultak így, vagy pedig van valamifajta kapcsolat a két dialektus között? Ez a jelenség vajon extra- vagy intralingvisztikai tények(ek)nek tudható be? Valódi válaszok eddig még nem születtek, de próbálkozások már voltak.

Először is az *and* két dialektusban is betöltött domináns szerepe nem feltétlenül jelent tényleges, valós többséget, összehasonlítva a többi, más dialektusból származó kéziratokkal. Tehát, ha például mindössze öt feltételes mondat szerepel egy szövegben, és abból hármat az *and/an* vezet be, akkor is az *and/an* szerepel domináns formaként. Ezzel szemben, ha egy másik szövegben 30 feltételes mondat van összesen, és mindössze 10 *and*-al bevezetett mondat szerepel csak, akkor az *and* gyakorisága csupán a 2-es típushoz lesz sorolható – a LALME osztályozásának megfelelően. Így tehát érthető, hogy míg ez utóbbi példában csupán a 2-es típusról beszélhetünk, mégis több *and*-mondat fordul elő az adott szövegben.

Másodsorban, Laing (2000) is próbál lehetséges választ adni: feltételezi, hogy a felrajzolt dialektushatárok szűkebb értelemben véve nem is léteznek – a különböző alakok, amik a feltételezett regionális dialektusokból származnak, leginkább egy “kontinuum” részeit alkotják. Így például valószínűsíthető, hogy a kelet- és nyugat-midlandi dialektusokból származó hasonló eredmények tulajdonképpen az akkori írnokok „önkényes” átírására, vagy talán fordítására vezethetők vissza, a saját dialektusuk sajátosságai alapján. Tehát az is megtörténhet, hogy a két dialektusból származó hasonló eredmények pusztán véletlenek, sőt az is előfordulhat, hogy az eredeti szövegekben sokkal több volt a különbség.

4. A kétféle eredmény összevetése

Szinte lehetetlennek tűnik egyetlen olyan dialektust megnevezni, ahol az *and* a legjellemzőbb alárendelő kötőszó lett volna. Erre a következtetésre a következő megállapítások alapján lehet eljutni: 1. a másolási és/vagy szerkesztési munkálatok közben olyan változások vagy változtatások történtek, amelyek következtében téves képet kaphatunk az *and*, illetve az *if* mondatokat illetően; 2. a Penn-Helsinki Corpusban mindösszesen egyetlen olyan dialektus szerepel (kenti), ahol *and* feltételes mondat nem fordult elő. Ezzel szemben a LALME az öt közül két dialektust (északi és kenti) is felsorol, ahol nem szerepelt a feltételes *and*. A többi dialektusban, ugyan eltérő előfordulási arányban, de találkozhatunk *and* és/vagy *if* bármely írásbeli változatával. A déli dialektus tekintetében egyezés fedezhető föl a két elemzés között: mindkettő szerint csupán két olyan szöveg szerepel az ME4-ben, ahol *and* szerepel alárendelő kötőszóként. Mindazonáltal a kétség megmarad két dialektus tekintetében: ahogy az a 3. részből is kiderül, a LALME eredményei alapján, a szövegek többsége, melyekben az *and* is szerepel mint feltételes alárendelő kötőszó, a kelet-midlandi dialektusban jelenik meg; nem sokkal kevesebb szövegben

szerepel a nyugat-midlandi dialektusban sem. Ez – legalábbis látszólag – ellentétben van a Penn-Helsinki Corpusban találtakhoz képest, hiszen ott az előfordulási arányok 84% és 16% (nyugat-midlandi : kelet-midlandi) voltak; ez természetesen nem jelent tényleges különbséget is, hiszen a pontos LALME adatok nem állnak rendelkezésre a feltételes mondatokat illetően. Ahhoz, hogy pontos következtetést le tudjunk vonni, az érintett LALME szövegekből származó pontos adatokra lenne szükség.

HIVATKOZÁSOK

- Bosworth, J. – Toller, T.N. 1955: *An Anglo-Saxon Dictionary*, Oxford, OUP
- Clark Hall, J.R. 1898: *A Concise Anglo-Saxon Dictionary*, London, Swan Sonnenschein.
- Clark Hall, J.R. 1962: *A Concise Anglo-Saxon Dictionary*, Cambridge, CUP.
- Culpeper, J. – Kytö, M. 2000: “The conjunction and in early Modern English: Frequencies and uses in speech-related writing and other texts”, in Ricardo Bermúdez Otero et al. eds.: *Generative Theory and Corpus Studies*, Berlin–New York, Mouton de Gruyter, 299–326.
- Curme, G. O. 1931: *A Grammar of the English Language in Three Volumes: Volume III. Syntax*, Boston, D.C. Heath.
- The Dictionary of Old English. Fascicle F and Fascicles A-English (with revisions)*, CD-ROM Version 1.0.
- Fischer, Olga 1992: “Syntax”, in Norman Blake ed.: *The Cambridge History of the English Language*, Volume II: 1066–1476, Cambridge, CUP, 207–409.
- Klemola, J. – Filppula, M. 1992: Subordinating uses of and in the history of English, in Rissanen et al. eds.: *History of Englishes*, Berlin–New York, Mouton de Gruyter, 310–318.
- Kytö, Merja 1996: *Manual to the Diachronic Part of The Helsinki Corpus of English Texts*, Helsinki, University of Helsinki.
- Laing, Margaret 2000: “Early Middle English – the East-West divide”, in Irma Taavitsainen et al. eds.: *Placing Middle English in Context*, Berlin–New York, Mouton de Gruyter, 97–114.
- McIntosh, A. – Samuels, M.L. – Benskin, M. 1986: *A Linguistic Atlas of Late Mediaeval English*, Volume II. Aberdeen, Aberdeen University Press, 147–152.

- The Middle English Dictionary*. [<http://www.ets.umdl.umich.edu/m/med/>]
- Mitchell, Bruce 1985: *Old English Syntax*, Volume II. Oxford, Clarendon Press.
- Mossé, Ferdinand 1952: *A handbook of Middle English*, Baltimore, The Johns Hopkins Press.
- OED = *The Oxford English Dictionary*, 1989. Vol. 1. Ed. by James A. H. Murray – H. Bradley – W. A. Craigie – C. T. Onions, Oxford, Clarendon Press.
- Rissanen, M. 1999: “Syntax”, in Roger Lass – Richard Hogg eds.: *The Cambridge History of the English Language*, Volume III: 1476–1776. Cambridge, CUP.
- Rissanen, M. – Kytö, M. – Palander-Collin, M. 1993: *Early English in the Computer Age*, Berlin – New York, Mouton de Gruyter.
- Rissanen, Matti – Ossi Ihalainen eds.: *The Penn-Helsinki Parsed Corpus of Middle English (PPCME2)*, 2nd ed., University of Helsinki, CD-ROM version.
- Sweet, Henry 1963: *The Student’s Dictionary of Anglo-Saxon*, Oxford, Clarendon Press.

FÜGGELÉK

Idézett szövegek a Penn-Helsinki Corpus-ból:

CMAELR3, CMAELR4: Aelred of Rievaulx's *de Institutione iscluserum*, Early English Text Society 287, Ed. J. Ayto–A. Barratt, London, 1984, 32.270–39.532 (MS Vernon, i.e., MS Bodley Eng.. Poet. A.1., S. C. 3938–3942).

CMAYENBY: Morris, Richard 1979: *Dan Michel's Ayenbite of inwyt*, EETS O.S. 278. London: Oxford University Press. Originally published by Trübner (London, 1866) as EETS O.S. 23.

CMBRUT: *The Brut or the Chronicles of England*, Part I. Early English Text Society, O.S. 131. Ed.: F. W. D. Brie, London, 1960 (1906).

CMCAPCHR: *Capgrave's Chronicle*, John Capgrave's *Abbreuiacion of Cronicles*, Early English Text Society, 285. Ed.: P. J. Lucas, Oxford, 1983.

CMCLOUD: *The Cloud of Unknowing*. *The Cloud of Unknowing and the Book of Privy Counselling*, Early English Text Society 218. Ed.: P. Hodgson, London, 1958 (1944).

CMEDVERN: *The Mirror of St. Edmund (Vernon Ms.)*, Horstman, C. 1895–1896. *Yorkshire writers: Richard Rolle of Hampole*. London: Swan Sonnenschein & Co.

CMHORSES: *Late Middle English Treatise on Horces*, *Stockholm Studies in English* XLVII. Ed.: A. C. Svinhufvud, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1978.

CMGREGOR: Gregory, William: *Gregory's Chronicle*. *The Historical Collections of a Citizen of London in the fifteenth Century*, Camden Society, N.S. XVII. Ed.: J. Gairdner, Westminster, 1876.

CMINNOCE: *In die Innocencium*. *Two Sermons Preached by the boy Bishop at St. Paul's Temp. Henry VII, and at Gloucester, Temp. Mary*, Camden Society Miscellany, VII. Camden Society, N.S. XIV. Ed.: J. G. Nichols, London, 1875.

CMJULNOR: *Julian of Norwich*. *Julian of Norwich's Revelations of Divine Love*. *The Shorter Version*. Ed. from B. L. Add. MS 37790. *Middle English Texts*. Ed.: F. Beer, Heidelberg: Carl Winter Universitaetsverlag, 1978.

CMKEMPE: *Kempe, Margery*. *The book of Margery Kempe I*, Early English Text Society 212. Ed.: S. B. Meech–H. E. Allen, London, 1940.

- CMKENTSE: Kentish Sermons. Selections from Early Middle English 1130–1250, PART I. Ed.: J. Hall, Oxford: The Clarendon Press, 1963 (1920).
- CMLAMBX1: The Lambeth Homilies, Morris, Richard, 1969. Old English homilies and homiletic treatises. Part I. Early English Text Society, O.S. 29, 34. New York: Greenwood Press. Originally published by Trübner, London, 1868.
- CMMALORY: Malory, Thomas. *Morte Darthur. The Works of Sir Thomas Malory*, Ed.: E. Vinaver, London: Oxford University Press, 1954.
- CMMIRK: Mirk, John. *Mirk's Festival: A Collection of Homilies*, by Johannes Mircus (John Mirk). PART I. Early English Text Society, E.S. 96. Ed.: T. Erbe, London, 1905.
- CMPOLYCH: Trevisa, John. *Polychronicon Ranulphi Higden, Monachi Cestrensis*, Vols. VI, VIII. English translations of John Trevisa and of an Unknown Writer of the fifteenth Century, Rolls Series 41. Ed.: J. R. Lumby, London, 1876, 1882.
- CMREYNAR: Caxton, William. *The History of Reynard the Fox*. Translated from the Dutch original by William Caxton, Early English Text Society 263. Ed.: N. F. Blake, London, 1970.
- CMROLLEP: Richard Rolle, *Epistles (Ego Dormio, The Commandment, The Form of Living)*. Allen, Hope E. 1931. English writings of Richard Rolle, hermit of Hampole. Oxford: Clarendon
- CMROYAL: Middle English Sermons. Edited from British Museums MS. Royal 18 B. XXIII. Early English Text Society 209. Ed.: W. O. Ross, London, 1940.
- CMSIEGE: *The Siege of Jerusalem in Prose. Memoires de la Societe Neophilologique de Helsinki XXXIV*. Ed.: A. Kurvinen, Helsinki: Societe Neophilologique, 1969.
- CMVICES4: *The Book of Vices and Virtues. A Fourteenth Century English translation of the Somme le Roi of Lorens D'Orleans*. Early English Text Society 217. Ed.: W. N. Francis, London, 1942.
- CMWYCSE: *English Wycliffite Sermons, Vol. I*. Ed.: A. Hudson, Oxford: Clarendon Press, 1983.